

ANADOLU AYDINLANMASI VE TOPLUMSAL DEĞİŞİMDE ÖNEMLİ BİR ADIM: KÖY ENSTİTÜLERİ

(*An Important Step in Anatolian Enlightenment And Social Change: Village Institutes*)

P. Betül ERNAS¹

Araştırma Makalesi

Makale Geliş Tarihi: 28.07.2020

Makale Kabul Tarihi: 05.11.2020

ÖZ

Millî Mücadelenin kazanılmasından sonra Cumhuriyet ilan edilmiş ve siyasal, kültürel, ekonomik alanda gerçekleştirilen yeni düzenlemelerle önemli bir toplumsal değişim dönemine girilmiştir. Genç devlet, değişim ve dönüşüm isteğiyle özellikle toplumun eğitimi ile ilgili çok önemli adımlar atmıştır.

Atatürk, Türk İnkılabının hedefini genel olarak; Türk milletinin asırlardır geri bırakmış olan müesseseleri ortadan kaldırıp, Anadolu insanını muasır medeniyet seviyesine çıkarmak olarak tanımlamıştır. Bu hedefe ulaşmanın en önemli aşaması şüphesiz eğitim ve kültürel anlamda ilerlemenin sağlanmasıdır. Köy Enstitüleri de uzun süreden beri her bakımdan geri kalmış Anadolu insanını hem geleneksel çizgiden çıkarmak hem de eğiterek bütün olarak kalkınmayı sağlayacak çok önemli bir proje olmuştur.

17 Nisan 1940 tarihli ve 3803 sayılı kanunla oluşturulan Köy Enstitüleri'nde öğrenerek üretmeye, üretirken öğrenmeye dayalı bir eğitim anlayışı benimsenmiştir. Öncelikle enstitülerde benimsenen eğitim anlayışının ele alınacağı bu çalışmanın amacı; Cumhuriyet dönemi aydınlanma sürecinde ve toplumun sosyal, kültürel, ekonomik değişiminde Köy Enstitüleri'nin önemini vurgulamaktır. Aynı zamanda enstitülerin kuruluşları ve işleyişleri ile toplumun değişiminde ve dönüşümünde nasıl rol oynadıkları da ele alınmıştır. Literatür taramasına dayalı olarak hazırlanan çalışma, kuramsal-betimsel niteliktedir.

Anahtar Kelimeler: *Eğitim, Toplumsal değişim, Köy Enstitüleri*

ABSTRACT

After the victory of the National Struggle, the Republic was declared and an important period of social change was entered with new arrangements in the political, cultural and economic fields. The young state took very important steps, with the desire for change and transformation., especially with regard to the education of the society.

Atatürk, the goal of the Turkish Revolution in general; He defined it as removing the institutions that left the Turkish Nation behind for centuries and bringing the Anatolian people to the level of contemporary civilization. Undoubtedly, the most important stage of achieving this goal is progress in terms of education and culture. The Village Institutes have been a very important project that will ensure development by both removing and educating the underdeveloped Anatolian people from the traditional line for long time.

Created with the law numbered 3803 and dated April 17, 1940, the village institutes adopted an understanding of education based on producing through learning, and learning through production. The purpose of this study, which will primarily address the understanding of education adopted at institutes; to emphasize the importance of Village Institutes in the Republican era enlightenment process and social, cultural and economic change of the society. Also the institutions and operations of institutions and how they played a role in the change and transformation of society will be discussed. The study, prepared based on literature review, is theoretical-descriptive.

Keywords: *Education, Social change, Village Institutes*

¹ Tarih Öğretmeni, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Mezunu, Ege Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Yönetimi Teftişi Planlaması ve Ekonomisi Yüksek Lisans Öğrencisi, betul.ernas@egeilisesi.k12.tr, ORCID: 0000 0002 8776 9618.

Giriş

Çağdaş toplumda eğitim kurumu, eğitmek, öğretmek, bilimsel araştırmalar yapmak üzere uzmanlaşan ve çağın bilimini, tekniğini, sanatını ve toplumun bunlarla uyumlu özgün değerlerini, başta yeni kuşaklar olmak üzere genellikle toplum üyelerine kazandırmak işlevini yerine getiren kurumların toplamıdır (Ozankaya, 1997: 385). Bu düşünceden hareketle çağdaş toplumlardaki eğitim kurumlarının kültürel ve ekonomik gelişimde söz sahibi olması gerektiği söylenebilir.

Çağdaş uygarlık düzeyine ulaşma siyasi, mali, askeri ve kültürel alanların hepsinde olmalıdır (Aybars, 2014: 99). Bu da ancak yenileşme ve ilerleme ile sağlanabilir. Yenileşme ve ilerleme hareketi de köklü bir değişimi gerektirir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu, yirminci yüzyılın en kapsamlı toplumsal dönüşüm projesidir. Atatürk'ün askeri, siyasi ve entelektüel liderliğinde, olumsuz koşullara rağmen hızla gerçekleştirilen inkılaplarla devletin çağdaş, demokratik ve sosyal bir devlet olması amaçlanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti, “muzaffer, müreffeh, mamur ve medeni” olmalıydı. Bu amaçla, “muasır medeniyet seviyesine” ulaşarak, uluslararası camianın saygın ve seçkin bir üyesi konumuna gelmek hedeflenmiştir (Gürüz, 2008: 35-36).

Atatürk'e göre; eğitim, özgür ve ulusal bir devlet kurmak, yeni Türk liderlerini yetiştirmek ve çağdaş bir toplum oluşturmak için en önemli araçtır. Bu anlayışla Atatürk'ün Türk toplumuna getirdiği en önemli kavramlardan birisi de çağdaş uygarlıktır. Çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmak da bir eğitim sorunudur (Aybars, 2008: 254). Okuryazar oranı az, eğitim olanakları sınırlı ve yetersiz olan bir ülkede belli yaşlardaki bireylerin eğitiminde, yeni düzeni güçlü kılmak, devrimleri ve toplumsal değişmeyi gerçekleştirmek, insanları bağımsızlığa ve özgürlüğe kavuşturmak mümkün değildir. Bu nedenle yeni bir devlet, yeni bir toplumu gerektirmektedir. Çağdaş devlet sistemlerinin oluşumunda, verilen bağımsızlık ve egemenlik mücadelelerinin etkisi büyüktür. Yeni sistemlerin esaslarının halka benimsetilmesi ve öğretilmesi için genç cumhuriyetin kurucusu Atatürk'te halkın eğitilmesine önem vermiştir (Bozkurt, 2012: 93).

Atatürk'ün önderliğindeki Türk eğitim devrimi, demokratik ve ekonomik gelişmeyi gerçekleştirme, kültürel yozlaşmayı önleme boyutlarıyla, ulusal egemenliği ve tam bağımsızlığı amaçlayan bir eğitim düzeni getirmeyi hedeflemektedir (Ozankaya, 1997: 385). Tarihsel sürece bakıldığında ülkenin toplumsal, kültürel ve ekonomik gerçeklerine uygun bir eğitim düzeni kurma düşüncesi İzmir İktisat Kongresi'nde başlamıştır. Kongrede, ülke nüfusunun büyük bir kısmını oluşturan köylü halkın eğitim imkânlarına kavuşturulması konusu ele alınmıştır. Alınan kararlarda özellikle köylerdeki eğitim ve köy okulları ile ilgili olarak okulların sadece bilgi verilen yerler olmayacağı, aynı zamanda köy ekonomisinin de geliştiricisi olması gerektiği üzerinde durulmuştur. Böylece köylerde gençler çağdaş teknikler alanında da beceri sahibi olarak yetişecekler, bu sayede de öğretmen ve okul giderlerinin bir bölümü de bu yolla karşılanabilecektir. İşte bu temel anlayışla 1939'dan başlayarak Hasan Ali Yücel'in 1946'ya kadar ki bakanlığı sırasında Köy Enstitüleri olarak bilinen etkin eğitim uygulamasına geçilmiştir.

Köy Enstitüleri, ilk yıllarında, çoğunlukla dünyada eşi benzeri görülmemiş ve çok hızlı bir şekilde toplumun kalkınmasına katkı sağlayan eğitim kurumları olarak yorumlanmıştır.

Ancak, zaman içinde özellikle II. Dünya Savaşı sonrası çok partili siyasi hayata geçiş ve Türkiye'nin değişen şartlarına bağlı olarak 1951 yılında kapatılmalarına kadar geçen süreçte olumlu / olumsuz anlamda en çok tartışılan konulardan birisi olmuştur (Gürüz, 2008: 49).

Bu çalışmada, “kalkınma için eğitim” anlayışının öncüsü olarak kabul edilen Cumhuriyet'in bu eğitim uygulamasının (Ozankaya, 1997: 406) sadece eğitim alanında değil, ülkenin kültürel ve ekonomik yapısında da çok önemli bir yeri olduğu ele alınmıştır. Enstitülerin kuruluş aşaması ana hatlarıyla tarihsel olarak verildikten sonra, eğitim anlayışları, kültürel ve ekonomik boyutları ile kapatılmalarına giden süreç değerlendirilmiştir.

1. Köy Enstitülerinin Kuruluşu ve Eğitim Anlayışı

Ulusal bağımsızlık Savaşı'nın ardından Cumhuriyetin ilan edilmesiyle birlikte, ülkenin yeniden inşası ve toplumun çağdaş medeniyetler seviyesine çıkarılma mücadelesi başlatılmıştır. Köy Enstitüleri, kazanılan ulusal bağımsızlık mücadelesinin sonrasında başlatılan eğitim seferberliği içinde, özellikle kırsal alanlarda yaşayan köylü nüfusun eğitilmesini amaçlayan eğitim politikasının bir ürünüdür.

Bir ülkenin kalkınmasında eğitimin ne denli önemli olduğunu her fırsatta dile getiren Atatürk, ulusal bağımsızlık mücadelesinin en hararetli günlerinin yaşandığı yıllarda bile eğitim sistemi ile ilgili araştırmalar yapmış, eğitim kurumlarını incelemeye başlamıştır. Atatürk'e göre eğitimin temel görevlerinden birisi devletin varlığını sürdürmektir. Aynı zamanda sosyal ve kültürel kalkınmanın da temel unsuru olarak ele aldığı eğitim ile ilgili görüş ve geleceğe yönelik uygulanacak politikaları Millî Mücadelenin en çetin geçtiği yıl olan 1921 yılı Temmuz ayında Ankara'da düzenlenen Maarif kongresindeki konuşmaları ile ortaya koymuştur.

Maarif Kongresi'nde öncelikle geçmiş dönemin uygulamalarını eleştirmiştir. Nitekim bu bağlamda yaptığı konuşmasında özetle, asırlardan beri geri bırakılmış olan devletin kalkınmasının en önemli çözümünün eğitim olduğu ve şimdiye kadar uygulanmış yöntemlerin yanlış olduğu ve bu yüzden memleketin geri kaldığını belirtmiştir. Bundan sonra uygulanacak yöntemin kesinlikle yabancı ve yozlaşmış etkilerden uzak tamamen milli bir anlayış çerçevesinde olacağını söyleyerek eğitim sisteminin millilik esası doğrultusunda oluşturulacağını beyan etmiştir (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, 2006:19-21.).

Atatürk yapmış olduğu konuşmalarda vatan kurtarmada iki konunun önemine dikkat çekmiştir. Bunlardan birinin asker ordusu diğerrinin de milletin geleceğini şekillendirecek irfan ordusu olduğunu söylemiş ve Maarif Kongresi'ndeki “*Bir millet irfan ordusuna malik olmadıkça muharebe meydanlarında ne kadar parlak zaferler elde ederse etsin o zaferlerin payidar (sürekli, kalıcı) neticeler vermesi ancak irfan ordusuyla kaimdir (sağlanabilir) ... İrfan ordusunun kıymeti de siz öğretmenlerin kıymetinizle ölçülecektir*” sözleri ile öğretmenin ve eğitimin ülkenin kalkınmasındaki rolüne vurgu yapmıştır (TBMM ZD, 5; Akyüz 1994: 354).

Anadolu insanının son yıllarda üst üste yaşadığı felaketlerin sonucunda yaşadığı acı ve yokluklar düşünüldüğünde Atatürk'ün hedeflediği çağdaş uygarlık seviyesini yakalamak öyle kolay gerçekleşebilecek bir şey değildir. Özellikle bu yokluklar içinde mevcut öğretmenlerin de çok sayıda fedakârlık yapması gerekmektedir. Bu bağlamda Atatürk Maarif Kongresi'nde öğretmenlere yönelik olarak yaptığı konuşmada öğretmenlerin ülke kalkınmasındaki rolünün yanında tüm yokluklarına rağmen onlara güvendiğini şu şekilde ifade etmiştir:

Bu vazife de sizlere teveccüh ediyor. Hükümeti milliyemizin kemali ciddiyet ve samimiyetle arzu ettiği derecede, Türkiye muallime ve muallimlerinin hayat ve refahını henüz temin edememekte olduğunu bilirim. Fakat milletimizi yetiştirmek gibi mukaddes bir vazifeyi deruhte eden heyeti mübeccelenizin bugünün vaziyetini nazari itibara alacağından ve her müşkülü iktiham ile bu yolda gayet metinane yürüyeceğinden şüphem yoktur. Vazifeniz pek mühim ve hayatidir. Bunda muvaffak olmanızı Cenabi Haktan temenni ederim... (Hakimiyeti Milliye, 1921: 16-18).

Öğretmenlerden istediği bu fedakârlığın gerekçesini ise bir başka konuşmasında bulabiliriz. Nitekim tüm eksikliklere rağmen ülkenin kalkınmasına yapacakları katkısı, Anadolu köylüsünün içinde bulunduğu durumunu açıklayarak yapmıştır. Atatürk, nüfusun çoğunluğunu oluşturan köylülerin kalkınması ile ancak ülkenin kalkınabileceğini şu şekilde vurgulamıştır:

“Bu yurdun asıl sahibi ve toplumumuzun temel ögesi köylüdür. İşte bu köylüdür ki bugüne dek eğitim ve öğretim ışığından yoksun bırakılmıştır... "Türkiye'nin asıl sahibi ve efendisi kimdir? Bunun yanıtını hemen birlikte verelim. Türkiye'nin asıl sahibi ve efendisi, gerçek üretici olan köylüdür. Öyle ise herkesten daha çok gönence, mutluluğa ve zenginliğe en çok hak kazanan ve lâyık olan köylüdür. Bunun için TBMM Hükümeti'nin iktisadi yasası bu temel ereği elde etmeye yöneliktir... (İnan, 1977: 245).

Atatürk'ün eğitim görüşleri ve planlamaları doğrultusunda; Cumhuriyetin ilk yıllarında 1924 tarihli Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile başlayan eğitim seferberliği 1928 tarihli Harf Devrimi ile devam etmiştir. Yapılan bu devrimlerde amaç Türk milletinin çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmasını sağlamaktır. Harf devrimi ile büyük bir eğitim faaliyetine girilmiş, herkesin okuma yazma öğrenme isteği Millet Mektepleri'nin açılması yolunu açmıştır. Atatürk'ün büyük gayretleri neticesinde Mustafa Necati' (Uğural) nin Millî Eğitim Bakanlığı döneminde Millet Mektepleri açılmıştır (1 Ocak 1929) (Aysal, 2005: 267-282).

Açılan bu mekteplerde amaç, yeni harflerle okuma yazma öğretmektir. Bu okulların yanı sıra Halkevleri'nin kurulması, cehalete karşı başlatılan büyük bir çabanın sonuçları olarak değerlendirilebilecek kültürel gelişmelerdir. Halkevleri'nde çalışan genç aydınlar yaptıkları çalışmaları büyük bir özveriyle yürütmüşler, çalışmaları esnasında köyleri de inceleme ve araştırma fırsatı elde etmişlerdir. Ancak çalışmaları sonucunda görmüşlerdir ki şehirlerde elde edilen başarılar köylerde elde edilememiştir. Bu durum dikkatleri ve ilgiyi köylere ve köylü nüfusun eğitilmesi konusuna yoğunlaştırmıştır. 1930-1940 yılları arasında köylü halka hizmet götürmek amacıyla birtakım faaliyetlerde bulunma çabası gösterildiyse de bu çabalar kimi zaman köylünün ihtiyaçlarına karşılık vermemiş, kimi zaman da tam olarak gerçekleştirilememiş ve yarım kalmıştır. Kaldı ki, kırsal alanlarda görev yapacak öğretmenlerin yetiştirilmesi konusu II. Meşrutiyet döneminden beri düşünülmüş, ancak gösterilen çabalara rağmen istenen hedefe ulaşılamamıştır (Öztürk, 1996: 125-126).

Türkiye İstatistik Kurumu'nun 1935 yılı nüfus verilerine bakıldığında ülkenin toplam nüfusunun 12.862.754 olduğunu (TÜİK, 2007: 18), bu nüfusun da %80,75'inin okuma yazma bilmediğini görülmektedir (Öztürk, 1996: 19). Bu oranın %23,3'ünü erkekler, %8,2'sini kadınlar oluşturmaktadır. Aynı yıllarda köylerdeki okul sayısı da yok denecek kadar azdır. Öğretmenlik yapmak için kentlerden köylere giden öğretmenler de buralarda başarılı olamamaktadır. Bu sonuç ülkenin eğitim seviyesinin ne denli düşük olduğunu göstermektedir. Ancak şu unutulmamalıdır ki, kırsal alanlarda yaşayan insanların eğitime olan ihtiyaçları sadece

okuma yazma öğrenmekle de sınırlı değildir. Örneğin, köylerde yaşayan insanlar çoğu zaman bulaşıcı hastalıklarla mücadele edemiyor, tarımsal faaliyetlerini de ilkel yöntemlerle sürdürüyorlardı. Görülüyor ki, Kurtuluş mücadelesinin kazanılmasında çok ağır bedeller ödeyen köylü halk henüz cumhuriyet yurttaşı olabilme niteliğine kavuşmamıştır. İşte tüm bu sorunları giderebilmek adına kurulması ön görülen Köy Enstitüleri, toplumsal kalkınma ve aydınlanmayı sağlamak amacıyla eğitimde bilgi aktarımını değil, uygulama ve işlevselliği ön planda tutan, Atatürk ilkeleriyle donatılmış, modernleşmeci ve köy kalkınmasında kullanılabilecek becerilere sahip öğretmen yetiştirmek gibi amaçları içermektedir (Toprakçı, 2008: 131).

Köylünün sözü edilen niteliğe kavuşturulması için yeni bir aydın gruba ihtiyaç vardır. Bu grup köylünün kendi içinden çıkacak insanlardan oluşmalıdır. İşte bu özelliklere sahip olan isim kendisi de bir köylü çocuğu olan isim İsmail Hakkı Tonguç'tur. Tonguç, Köy Enstitüsü sisteminin hem kuramcısı hem de kurucusu olmuştur. Milli Eğitim Bakanı Saffet Arıkan'ın göreve getirdiği, daha sonra da bakan Hasan Ali Yücel'in tüm girişimlerini desteklediği İsmail Hakkı Tonguç, Köy Enstitüleri Kanun tasarısını Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne tüm gerekçeleri ile sunmuştur. Gerekçesinde 1935 yılı nüfus sayımına göre elde edilen verileri dile getirmiştir. 40 bin köyden 31 bininde okul bulunmadığını, buralarda görev yapması gereken 20 bin öğretmene ihtiyaç olduğunu söylemiştir (Köy Enstitüleri Kanunu, 1943). Tonguç, köylünün kurtuluşuna dair düşüncelerini de şöyle açıklamıştır:

..."Köy meselesi bazılarının zannettikleri gibi mihaniki surette köy kalkınması değil, manalı ve şuurlu bir şekilde köyün içten canlandırılmasıdır. Köy insanı öylesine canlandırılmalı ve şuurlandırılmalı ki, onu hiçbir kuvvet yalnız kendi hesabına ve insafsızca istismar etmesin. Ona esir ve uşak muamelesi yapamasın. Köylüler şuursuz ve bedava çalışan birer iş hayvanı haline gelmesinler. Onlar da her vatandaş gibi, her zaman haklarına kavuşabilsinler. Köy meselesi, köyde eğitim problemleri de içinde olmak üzere bu demektir...Köylüyü, köyden başlayarak da Kamutay'a [TBMM] varıncaya kadar, devletin bütün şubelerinin idaresine, onda bugünkü vasıflardan başka bir şart aramaksızın iştirak ettirmek, bu suretle devlet işlerini, realiteden kuvvet alan elemanlarla besleyerek memleketin hakiki bünyesine uygun bir şekilde getirmek... köylü vatandaşlarda... Cumhuriyet vatandaşlığı şuurunu, aksiyon haline gelebilecek şekilde uyandırmak... lâzımdır (Tonguç, 2005:212).

Tonguç, eski yapıları incelemeye başlayarak bir plan taslağı oluşturmuştur. Hazırladığı plana göre, 1954 yılına gelene kadar öğretmen, tarım teknisyeni, koruyucu ve sağlık hizmeti ulaşmayan köy kalmayacaktır. Ancak bu plan dâhilinde yapılacakları gerçekleştirmek oldukça zor bir iştir. İlk zorluk açılması planlanan enstitülerde okuma yazma bilen köy çocukları ile öğrenci bulmaktır (Türkoğlu, 1997: 112). Bu problemi çözmek amacıyla öncelikle askerliğini yapmış ve okuma yazması olan bir grup genci "eğitmen" adıyla köylere "geçici öğretmen" olarak görevlendirmekle işe başlamıştır. Geçici öğretmen olacak gençler için de 1936 yılında Eskişehir'in Çifteler Çiftliği'nde dört aylık bir kurs açılmıştır. Kursları tamamlayan 84 öğrenci Ankara'nın çeşitli köylerinde görevlendirilmiştir. Yapılan bu çalışma olumlu sonuçlar verince kurslar ülkenin başka yerlerinde de açılmıştır. Kursları başarı ile tamamlayan gençler gittikleri köylerde çocukları üç yıl okutup mezun etmişler, köyün sağlık sorunlarını kaymakamlığa bildirmişler, köylüye modern tarımın esaslarını öğretmişler, yetişkinlere akşam okullarında okuma yazma, hesap yapma ve yurttaşlık bilgilerini öğretmek gibi sorumlulukları yerine getirmişlerdir. İlk uygulama olumlu sonuçlar verince 11 Haziran 1937'de çıkartılan "*Köy Eğitmenleri Kanunu*" ile eğitmenliğe yasal işlerlik kazandırılmıştır.

Kanun 24 Haziran 1937 tarihli Resmî Gazete’ de yayınlanmış ve köy öğretmenleri ile ilgili hususlar belirtilmiştir. Bu hususlar özetle; nüfusları öğretmen göndermeye elverişli olmayan köylerin eğitim ve öğretim işlerinin yanında ekonomik faaliyetleri için de rehberlik etmek üzere köy öğretmenleri istihdam etmek, bu öğretmenlerin yetiştirilmesi için gerekli bütçenin Ziraat Vekilliğinden tahsil edilmesi, eğitimi yapacak olan öğretmenlerin maaşlarının tam olarak ödenmesi, köylerin bölge olarak birleştirilip, gezici öğretmenler tarafından kursların verilmesi ve maaşlarının ödenmesi ve yapacakları görevleri şeklinde düzenlenmiştir (Köy Enstitüleri Kanunu, 1937: 11).²

Kanuna dayanılarak da Köy Enstitüleri projesinin ilk deneme okulları olan Çifteler (Eskişehir), Kızılçullu (İzmir) ve Karaağaç (Edirne)'ta birer öğretmen kursu açılmış, ertesi yıl bunlara üç yeni kurs daha eklenmiştir (Turan, 1999: 40). Zaman içerisinde köylerde ilköğretim düzeyinde kalması nedeniyle yeni bir yasa ve düzenlemeyle “Köy Öğretmen Okulları’nın açılması gündeme gelmiştir. Hazırlanan yeni yasayla da (3704 sayılı yasa) başta Kızılçullu, Çifteler ve Gölköy Öğretmen Kursları, Köy Öğretmen Okulu'na dönüştürülmüştür (Turan, 1999: 40).

Tüm bu gelişmeler yaşanırken 10 Kasım 1938’de Türk ulusu en büyük kaybını yaşamış, Mustafa Kemal Atatürk’ü kaybetmiştir. Cumhurbaşkanlığına getirilen İsmet İnönü, Atatürk’ün başlattığı eğitim-kültür seferberliğini ve eğitim gündeminin o tarihlerdeki en önemli konusu olan köylerdeki eğitimin aksamadan devam edeceğine dair söylemlerine konuşmalarında yer vermiştir. Dönemin Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel, İlköğretim Genel Müdürü ise İsmail Hakkı Tonguç olmuştur (Çıkar, 1997).

17-29 Temmuz 1939 tarihli I. Milli Eğitim Şurasında alınan kararlardan ilkinin “*Üç sınıflı köy okullarının beş sınıfa çıkarılmıştır.*” maddesi de köy eğitimi konusunun İsmet İnönü tarafından da önemle ele alındığını göstermektedir. Şurada köylünün eğitilmesinin sadece okuma yazma öğretmekten ibaret olmayacağını belirtilmiştir.

Milli Eğitim Şurası’nın toplanış amaçlarına bakıldığında köylerdeki eğitimle ilgili olarak şu maddelere yer verilmiştir: 1) Köylerdeki ilköğretim işlerine ağırlık verilmesi, 2) Köy öğretmenliği için kaynak olarak köylü çocuklarının alınması, 3) Üç sınıflı köy okullarının beş sınıfa çıkarılması, 4) Köylerdeki öğretmen açığının öğretmenlerle giderilmesi, 5) Köylülerin katkısıyla köylerde az masraflı okullar açılması. Aynı yıl Maarif Vekilliği Tebliğler Dergisi’nin 24 Temmuz 1939 tarihli sayısında kabul tarihi 7 Temmuz 1939 olan *3704 sayılı Köy öğretmen kursları ile köy öğretmen okullarının idaresine dair kanun* maddelerine yer verilmiştir. Kanuna göre, köylerde açılmış veya açılacak okullara köy eğitimini yetiştirmek maksadıyla devletçe tahsis edilecek arazilerin tespiti, Maarif Vekaleti’nin 20.000 liraya kadar bütçe sağlayabileceği ve her türlü malzemem ihtiyacının nasıl tedarik edileceği ile ilgili hükümler yer almıştır.

İsmet İnönü, 1939’da bakan olan Hasan Ali Yücel’den, köyde eğitim atılımının sürmesini istemiştir. Yetkin bir kültür ve eğitim adamı olan Yücel, deneme dönemine kendi de katkıda bulunarak, 1940’ta 3803 sayılı Köy Enstitüleri Yasası’nın çıkmasını sağlamış, işin başındaki eğitimci Tonguç’u da yetkilerle donatarak çalışmalara hız vermiştir. “*Köye yarayışlı öğretmen*

² Kanununun Cumhurbaşkanlığından gelen tezkerenin tarih ve numarası: 12- VI- 1937 ve 1/862 kanununun neşir ve ilânının Başvekilliğe bildirildiğine dair Cumhurbaşkanlığından gelen tezkerenin tarih ve numarası 15- VI- 1937 ve 4/521 Kanun müzakerelerini gösteren zabıtların cild ve sayfa numaraları: 19.cild, 48, 145, 213.

vb. eleman yetiştirmeyi amaçlayan” bu yasanın ve 1942’de çıkarılan 4274 sayılı “Köy Okulları ve Köy Enstitüleri Teşkilat Yasası’nın hayata geçirilmesiyle köyde eğitime, öğretmen yetiştirme ve istihdamına önemli bir açılım getirilmiştir (Parlak, Türkoğlu, 2010: 321). 19.06.1942 senesinde kabul edilen 4274 Sayılı “Köy Okulları ve Enstitüleri Teşkilat Kanunu” ile enstitü ve köy okulları arasında bağ kurmak amaçlanmış ve köy okullarında okuyan öğrencilerin okula devamını sağlamak gibi konular maddelerinin bir bölümünü oluşturmuştur. Bununla beraber aynı kanunla “Köy Bölge Okulları” oluşturulmuştur. Bu okulların amacı, ülkeye üreten yurttaşlar kazandırmaktır. Bu okullar aynı zamanda, ilkokulun devamı olarak dört yıllık eğitim veren eğitim kurumlarıydı. Bu okullarda okunabilmesi için, öğrencinin eğitim bölgesinde olması, ilkokulu tamamlamış ve yetenekli öğrenciler arasından seçilebilmiş olması gerekiyordu. Seçilen öğrenciler 16 yaşına gelinceye kadar eğitim kurumlarında eğitim alacaklardı. Köy Bölge Okulları, mecburi eğitim süresinin dokuz yıla çıkarılabilmesi için başlatılan ilk adımdır. Köy çocuklarının bir kısmı bu okullarda üreticiliğe yönelik temel eğitim alma olanağına kavuşmuştur (Başaran, 1982: 36).

Yücel’in, Köy Enstitüleri Yasası görüşülürken TBMM’de yaptığı konuşmada enstitülerin sadece kuramsal eğitim yapılan kurumlar olmayacağını, içerisinde tarım, el sanatları, demircilik ve basit marangozluk gibi uygulamalı faaliyetlerin de bulunacağını söylemesi bu noktada üzerinde önemle durulması gereken bir noktadır (Coşkun, 2007: 64). Enstitülerde verilen eğitimin ilk üç yılı çok yönlü genel bir eğitim anlayışı ile sürdürülmüştür. Üç yıllık sürenin bitiminde öğretmen olmayacaklar ya da öğretmen olmak istemeyenler sağlık ve tarım alanlarında faaliyet göstermişlerdir. Öğretmen olmak isteyenler ise 4. ve 5.sınıfı okuyarak mesleğe hazırlanmışlardır. Uygulanan eğitim programlarının en önemli özelliği öğrencilerin ezberci bir eğitim anlayışı yerine ülkenin ihtiyaçları doğrultusunda hem teorik hem de pratik bilgilerle donatılmaya çalışılmalarıdır. Karma eğitimin verildiği enstitülerde yaparak ve yaşayarak öğrenme, iş için eğitim ve yararlı olma gibi eğitim ilkeleri uygulanmıştır (Özodaşık, 1999: 160). Kız ve erkek öğrenciler birlikte eğitim aldıklarından kız öğrenciler için farklı eğitim düzenlemeleri yapılmıştır. Erkek öğrencilerle beraber pek çok işte çalışan kız öğrenciler için dikiş dikme, halı kilim dokuma, yemek pişirme gibi konularda da eğitim verilmiştir. Kız öğrencilerin yetiştirilmesine özellikle büyük önem verilen enstitülerde mezun olacak genç nesil kızların kendilerini erkeklerden aşağı ve yetersiz görmemeleri de amaçlanmıştır. Bu anlayış için denilebilir ki, kadının toplum içerisindeki yerinin de belirlenmesi konusunda köy enstitülerinin büyük katkısı olmuştur.

2. Köy Enstitülerinin Kültür ve Ekonomik Boyutu

Köy Enstitülerinde amaç sadece köylü çocukları okutmak ve cehaleti önlemek olmamıştır. Her tür meslek grubunda yer alacak düzeyde bilgi sahibi olan bireyler yetiştirmek, böylece ülke kalkınmasına da katkı sağlamak amaçlanmıştır. Yapılan önemli yeniliklerden birisi güzel sanatların her alanının eğitim programları içinde yer almasıdır. Örneğin her öğrencinin bir müzik aleti çalması, tiyatro yapması, folklor oynaması ders saatlerinin dışındaki etkinlikler arasındaydı. Enstitülerde eğlence, müzik ve temsil işlerini yöneten bir müsamer ve eğlence kolu da mevcuttu. Cumartesi akşamları bu kolun düzenlediği eğlenceler ve temsillerde eli nasırlı aydınlar ve köy halkı bir araya geliyordu.

Köy Enstitüleri'nde sergilenen folklor ve müzik çalışmaları bir bütündü. Bayram ve eğlence bile aynı zamanda üretim demektir. Üretimde zaten bayram havası içinde, oyunlu türkülü yapılırdı. Her bir eğlence de bir sanat şöleni niteliği taşıyordu (Makal, 1979: 44). Kültürel anlamda yapılan tüm etkinlikler bir yandan öğrencilere toplumsal ilişkileri öğretirken öte yandan ulusal değerlerin ve öz kültürün yayılmasını da gerçekleştiriyordu. Enstitülerdeki tiyatro çalışmaları da ulusal ulusal tiyatronun çekirdeğini oluşturma çabalarına büyük bir katkı olarak değerlendirilmelidir.

Enstitülerin kültürel boyutu içinde özellikle üzerinde durulması gereken önemli çalışmalardan biri de her sınıf düzeyinde Türkçe derslerinin her yıl verilmiş olması ve eğitim programlarında Türkçe okuma- yazma çalışmalarına yer verilmesidir. Zorunlu kitap okuma saatleri uygulamasının olması da okuma alışkanlığı edinilmesi konusunda önemli bir adımdır. Her enstitüde bir kitaplık ve yayın kolunun olması ve okul kütüphanelerinin öğrenciler tarafından yönetilmesi önemli kültürel gelişmeler olarak değerlendirilmelidir.

Kitaplık ve yayın kolunun etkinlikleri, enstitülerin eğitim ve öğretim ilkeleriyle birleşince; eğitimin olmazsa olmazı sevgi, öğrenimin olmazsa olmazı kitap okuma biçimine dönmüştür. Kitap okuma olayı enstitülerde okumasız okuryazarlar üretmeyi değil, düşünceyi ve duyarlılığı geliştirmeyi amaçlamıştır. Öğrencilere kendi kendilerini yetiştirebilme alışkanlığı ve becerisi sağlamıştır. Öğrenciler bu sayede eğitim hizmetlerini de kendileri üretmişlerdir (Özgen, 1991: 120).

Enstitülerin eğitim ve kültür boyutunun yanında ekonomik boyutunun olması ve bu konunun da ele alınması kimi zaman konuyu siyasiler arasında tartışmalı bir duruma getirmiştir. Yasada da belirtildiği gibi enstitülerde okuyup mezun olan öğretmen adayları gittikleri köylerde sıradan bir öğretmen olmayacaklardı. Köylüye eğitim verecekleri gibi köylüye kültür, sağlık, tarım, hayvancılık ve modern yaşam konularının da yardımcı olacaklardı (Uyar, 1998: 346). Türkiye'nin üretimini sağlayan ve ulusun büyük çoğunluğunu oluşturan köylünün çağın sorunları karşısında bilinçlendirilmesi ve müspet ilimlerle eğitilmesi gerekiyordu. Köylerin toplumsal yapılarını değiştirmek, tarım kültürünü arttırmak, küçük sanayiye geliştirmek, eğitim yoluyla yetişmiş insan gücünü arttırmak, sağlıklı yaşam koşullarını sağlamak, toprak ve tarım reformlarını başarmak, köyün ulaştırma sorunlarını çözmek kısaca köy ve köylüyle ilgili ekonomik ve toplumsal sorunları aşmak için yeni bir eğitim sistemi düşünülmeliydi (Aybars, 2008: 264). Bu amaçlarla kurulan enstitülerde temel felsefe yaparak öğrenme idi. Dolayısıyla enstitülerde yetişen ve köylere öğretmen olarak gidenler öncü, örnek ve önder kişiler olacaktı. En önemli amaçlardan biri köyün ekonomik yaşamının geliştirilmesi, tarımsal, sanatsal ve teknik işlerin yapılması idi. Server Tanilli, *Nasıl Bir Eğitim İstiyoruz?* adlı kitabında bu düşünceyi şöyle ifade etmiştir: "üretim yapan okul örneğini yaratmıştır" (Tanilli, 2004: 64). Türk eğitiminin amacı yetişen nesilleri gerçek yaşamın içinde ve yaşının getirdiği, yaşadığı çağın sorumluluklarını alabilecek, yaparak yaşayarak öğrenmeyle geleceğe hazırlamaktır. Enstitülerin sloganı olan "enstitü öğrencisi iş yaşamı içinde, iş aracılığı ile iş için eğitilir" tümcesi bu düşünceden yola çıkılarak oluşmuştur (Kirby, 2000: 103).

3. Köy Enstitülerinin Kapatılması

Türkiye'de Köy Enstitüleri adlı kitabında yazar Fay Kirby enstitülerin özellikle çok partili hayata geçiş döneminde politika malzemesi yapıldıklarını ve yıpratıldıklarını dile getirmiştir.

Ayrıca enstitülerin hem sağ hem sol kanattan çeşitli eleştiriler aldığını, kız ve erkek öğrencilerin birlikte öğrenim görmelerinin, komünist propaganda yaptıkları düşünülen kitapların okutulmasının enstitülerin kapatılma sürecinde etkili olduğunu dile getirmiştir (Kirby, 2000:368).

Enstitülere yönelik olumsuz propaganda ve eleştiriler 1943 yılında toplanan 2.Eğitim Şurası'nda iyice ortaya çıkmaya başlamıştır. Şurada ele alınan ve farklı nedenlerle sıralanan olumsuzluklar şöyle dile getirilmiştir: Söz konusu enstitülere sadece köy çocukları alınmakta ve mezun olduklarında da sadece köylerde görevlendirilmektedirler. Bu durumun toplumda bir köylü- kentli ayrımı oluşturduğu dolayısıyla bunun eşitlik ilkesine de ters düştüğü ifade edilmiştir. Bir diğer eleştiri konusu milliyetçilik ilkesiyle de çeliştiği kanaatine varılan, öğrencilerin pek çok iş alanında çalıştırılmaları ile ilgili yapılan eleştiridir. Şöyle ki; okul yapım işlerinde, tarım işlerinde, teknik işlerde, bakım ve temizlik işlerinde çalıştırılan öğrenciler tıpkı Sovyet Rusya'daki komünist rejim düzenindeki bir anlayışa benzetilmiştir. Ayrıca enstitülerin yönetim kadrolarında daha çok sol görüşlü kişiler yer almaktadır. Karma bir eğitimin uygulanması da yöneltilen eleştirilerdendir. Özellikle yatılı hizmet veren enstitülerde öğrencilerin kız erkek şeklinde eğitim görmeleri Türk aile hayatına ve ahlak anlayışına da uygun değildir. Karma eğitimi eleştirenler aynı zamanda kızların pantolon ve ceket giymelerini de eleştirmiş, bu giyim tarzının komünist moda olduğunu savunmuşlardır (Türkoğlu, 1997: 496). Tüm bu eleştirilerden hareketle denebilir ki enstitülere karşı çıkanların çıkış noktaları bu eğitim kurumlarındaki işleyişin eşitlik ve milliyetçilik ilkelerinin yok sayılması, aynı zamanda geleneksel Türk toplumunun yapısına da ters olan uygulamaların varlığıdır.

Enstitülerin varlığına yönelik yapılan eleştirilerden biri de enstitülerde yürütülen kültürel çalışmalardır denebilir. Yapılan bu çalışmalardan bazıları için zararlı yayınlar diye de söz edilen Köy Enstitüleri dergileridir. Dergilerden kitaplıklarda bulunan klasiklerle birlikte birer komünizm propagandası aracı olarak söz edilmiştir. Ayrıca öğretmenlerin komünizm propagandası yapmaya yönelik konuşmalarının olduğu da yapılan eleştirilerden bir diğeridir. Köy hayatında ve köylünün yaşamında büyük bir canlılık ve yenilenme getiren enstitülerin varlığı yapılan tüm bu eleştiriler neticesinde zarar görmüştür. Özellikle köylerde yıllardır devam eden "ağalık" düzenine karşı uygulamaların varlığı, pek çok alanda köylüyü uyandırması ve canlandırması kimi kesimleri rahatsız etmiş ve eleştirilerin hedefi haline getirmiştir. Köylünün okumasını ve bilgilenmesini kendi çıkarları açısından tehlikeli bulan bir grup gerici kesimde özellikle "din elden gidiyor" söylemleriyle enstitülerin karşısında yerlerini almışlardır. Yapılan tüm eleştiriler ve Ankara'ya dek ulaşan sesler enstitülerin kapatılmasına zemin hazırlamıştır (İlbas, 1962: 82-89).

Çok partili hayata geçişle birlikte enstitülere yapılan eleştiriler yoğunluk kazanmıştır. Enstitülerin kaldırılmalarına doğru giden süreçte çok partili yaşama geçilmesi sonrası başlayan enstitü karşıtı suçlama ve eleştiriler, diğer taraftan İnönü'nün milli şef olarak gücünü yitirmesi ve CHP'de sağ görüşlülerin sayısının artması etkili olmuştur. Tüm bu gelişmeler kuşkusuz 1950 yılında iktidara gelen Demokrat Parti'nin de enstitüleri tamamen kapatma düşüncesinde işlerini kolaylaştırmıştır. Demokrat Parti'nin ilk kabinesinde Milli Eğitim Bakanı olarak görev alan Tevfik İleri döneminde çıkarılan 27 Ocak 1954 gün ve 6234 sayılı kanunla, Köy Enstitüleri bütünüyle öğretmen okullarına dönüştürülerek kapatılmıştır (Cumhuriyet Gazetesi, 1954: 7).

Sonuç

Cumhuriyet dönemi eğitim alanında atılan en önemli adımlardan biri şüphesiz Köy Enstitüleri'nin açılmasıdır. Savaşın yarattığı zor koşullara, yaşanan kıtlık ve kuraklığa rağmen açılan enstitüler böyle bir dönemde dahi eğitim konusunun en öncelikli konuların başında geldiğini göstermektedir. Enstitülerin kurulması sadece köylü nüfusun eğitilmesini amaç edinen bir kültür hareketi olarak değil, aynı zamanda yabancı eğitimciler tarafından da olumlu karşılanan kültürel bir faaliyet olarak düşünülmelidir.

Türk eğitim tarihinde çok önemli bir yere sahip olan enstitülerin tek amacı elbette sadece okuma yazmayı yaygınlaştırmak değil aynı zamanda yeni kurulan genç Türkiye Cumhuriyeti'ni ekonomik, sosyal ve kültürel alanda ileriye taşımaktır. Enstitülerde öncelikle bilimin rehberliğinde eğitim ortamlarında köklü değişiklikler yapma amaçlanmıştır. Sorgulayan bireyler yetiştirmeyi ilke edinen, demokratik ve üretici bir eğitim anlayışını benimseyen enstitüler, tarihsel gelişime uygun olarak ülkenin sosyo-ekonomik ve kültürel yapısına da karşılık verecek şekilde düzenlenmiştir.

Özgün birer eğitim kurumu olan enstitüler aynı zamanda çok yönlü bir kalkınmanın da merkezi olmuştur. Kendi kaynaklarını kendileri yaratan enstitüler verdikleri mezunlarla da ülke kalkınmasına doğrudan ve dolaylı yollarla katkıda bulunmuştur. Kısa ömürlü olmalarına rağmen enstitülerin zor bir süreçten geçiyorken açılmış olmaları, Cumhuriyet aydınlanması açısından son derece önemli bir adım olarak değerlendirilmelidir.

- Akyüz, Y. (2004). *Atatürk ve eğitim*. Atatürkçü Düşünce El Kitabı I. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Akyüz, Y. (1994), Atatürk'ün Türk eğitim tarihindeki yeri. *Ankara: 1. Uluslararası Atatürk Sempozyumu* (Açılış Konuşmaları, Bildiriler 21-23 Eylül 1987).
- Alev, C. (2007). *Hasan Ali Yücel aydınlanma devrimcisi*. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- Aybars, E. (2014). *Bir uygarlık örneği: Türk Devrimi*. İzmir: Zeus Kitapevi.
- Aybars, E. (2008). *Atatürk ve modernleşme*. İzmir: Zeus Kitapevi.
- Aysal, N. (2005). Anadolu'da aydınlanma hareketinin doğuşu: Köy Enstitüleri. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*. 35(36). 267-282.
- Aytaç, K. (1984). *Eğitim politikası üzerine konuşmalar*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Başaran, E. İ. (1982). *Temel eğitim ve yönetimi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayını.
- Bekir, Ö. (1991). *Köy enstitülerinde uygulanan eğitim-Öğretim İlke ve Yöntemleri*. İzmir: Duyallar Matbaası.
- Bozkurt, A. (2012). *Tevfik ileri Cumhuriyet'in ikinci eğitim mimarı*. İstanbul: İdil Yayıncılık.
- Cumhuriyeti'nin 70. Yılı özel sayısı. (1993). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi. 11-12.
- Çıkar, M. (1997). *Hasan Ali Yücel ve Türk kültür reformu*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Doğramacı, İ. (1985). Atatürk ve eğitim. Ankara: *Atatürk Araştırmaları Merkezi Dergisi*, 1(3). 654-668.
- Gürüz, K. (2008). *Yirmi birinci yüzyılın başında Türk milli eğitim sistemi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İlbaş, H. (1962). Bu korku neden. *İmece*, 2. 82-89.
- İnan, R. (1977). *Türkiye Cumhuriyeti ve eğitim-bir yokluktan bir atılıma, Atatürk Konferansları (1973-1974)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- İstatistik Göstergeler (1923-2006). (2007). Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK).
- Köy Enstitüleri Kanunu (1940). (Kanununun Büyük Millet Meclisince 17-IV-1940 tarihinde tedkik ve kabulüne ait müzakere zabıtları ve kanunu tedkik eden encümen mazbataları ile). Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Matbaası.
- Kirby, F. (2000). *Türkiye'de köy enstitüleri*. 2. bs. Ankara: Güldikeni Yayınları.
- Makal, M. (1979). *Köy enstitüleri ve ötesi*. İstanbul: Literatür Yayınları.
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (ASD), Cilt-III (Açıklamalı Dizin İle)(2006). 5.baskı, Ankara: Türk İnkılâp Enstitüsü Yayınları-1
- Ozankaya, Ö. (1997). *Cumhuriyet çınarı*. Ankara: T.C Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Öztürk, C. (1996). *Atatürk devri öğretmen yetiştirme politikası*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Özodaşık, M. (1999). *Cumhuriyet dönemi yeni bir nesil yetiştirme çalışmaları 1923-1950*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Türkoğlu, P. (2010). *Cumhuriyetin özgün bir öğretmen yetiştirme modeli: Köy Enstitüleri*. Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları.

- Tanilli, S. (2004). *Nasıl bir eğitim istiyorsunuz?* İstanbul: Adam Yayınları.
- Tonguç, İ. H. (2005). *İlköğretim kavramı*. İstanbul: Piramit Yayıncılık.
- Toprakçı, E. (2008). *Eğitimbilime giriş*. İzmir: Ütopya Yayıncılık.
- Turan, Ş. (1999). *Türk devrim tarihi*. 4. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Türkoğlu, P. (1997). *Tonguç ve enstitüleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- TBMM Zabıt Ceridesi.
- Uyar, H. (1998). *Tek parti dönemi: CHP*. İzmir: Boyut Yayınları.